

ТИЛ - МИЛЛЕТТИҢ МӘНАҰЙИ ҒӘЗИЙНЕСИ, ҚӘДИРИЯТЛАР НЕГИЗИ

Қарақалпақ тилине Мәмлекетлик тил бийлиги берилгенлигиниң отыз бир жыллығына бағышланады

Image not found or type unknown

Дүнья жаралғанлы бери инсаният бүгинги күнге шекем дәслеп қәуимлер, тайпалар болып жасап келип, әсирлер даўамында өз алдына халық, миллет болып қәлиплесиў дәўирлерин бастан кеширди. Раўажланыўдың бул басқышларында, әлбетте, ҳәр бир халықтың өзине тән өзгешелигин белгилеўде ана тилиниң орны үлкен әҳмийетке ийе болды. Соның ушын да, тил ҳәр бир миллет мәдениятының өзеге саналады. Тилдиң сақланыўы халықтың раўажланыўы хәм келешегин белгилейди. Тил қарым-қатнас қуралы болыўы менен бирге, халықты, инсанларды бирлестиреди, тәлим-тәрбия бередиди хәм ең баслысы миллий қәдириятларын сақлайды.

Қарақалпақ халқы да өзиниң көп әсирлик миллий-мәдений тарийхына, бай үрп-әдет дәстүрлерине, аўызеки дәрәтпелерине ийе халық. Өзиниң узақ өтмиши даўамында қарақалпақ халқы да көплеген тарийхий шараятларды, аласапыранлы жылларды бастан кеширди. Сонша қыйыншылық, жаўгершиликлерди көрген бул мәрт халық өзиниң миллий қәдириятларын, соның ишинде Ана тилин жоғалтпай бүгинги күнге шекем жетип келиўине еристи. Ана тилиниң инсанды қәншелли дәрежеде руўхландырыўшы күш екенлигин, тарийх сынақларын халық пенен бирге мәрдана жеңип өтиўин қарақалпақ халқының уллы сөз шебери, Өзбекстан Қаҳарманы, Өзбекстан хәм Қарақалпақстан халық шайыры Ибрайым Юсупов өзиниң «Ана тилиме» қосығында күтә шеберлик пенен сүўретлейди:

Ана тилим сен басқадан айырмам,

Сен турғанда менде әдеуір шайырман.

Сонша қатал сүргинлерде жоғалмай,

Бул күнлерге жеткениңе қайылман.

Тилдің миллет рухын сәулелендириуіші құрал, ой-пикир дүньясын жүзеге шығарушы иләхий күш екенлигин терең аңлаған республикамыздың зыялы қатлам үәкиллериниң хәм де қәнигелердиң талпыныслары арқасында буннан саррас отыз бир жыл алдын қарақалпақ тилине Мәмлекетлик тил бийлиги берилди. Яғный, 1989-жыл 1-декабрь күни Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңесиниң сессиясында қарақалпақ тилине мәмлекетлик тил атағы берилди. Қарақалпақстан Республикасының «Мәмлекетлик тил туўралы» Нызамының 1-бабына сәйкес: «Қарақалпақ тили – Қарақалпақстан Республикасының Мәмлекетлик тили болып табылады. Қарақалпақстан Республикасы өзиниң аймағында тилге байланыслы барлық мәселелерди шешиў хуқықына ийе», — деп [көрсетилген](#). Ал, Қарақалпақстан Республикасы Конституциясының 4-статьясында болса, қарақалпақ тили хәм өзбек тили Қарақалпақстан Республикасының мәмлекетлик тили болып табылады, деп көрсетилген.

Қарақалпақ тилине мәмлекетлик тил бийлигиниң берилиуіниң хуқықый тийкарда кепиллениуі өзлигимизге қайтыў, миллий қәдириятларымызды хұрметлеў, минберлерде де өз ана тилимизде сөйлеў, ең баслысы ой пикиримиздиң миллийликтен азықланыуына, раўажланыуына ерисилди.

Қарақалпақстанда Министрлер Кеңесі Баслығының рухый-ағартушылық жұмыстары нәтижелілігін арттыру, мәлекеттік тил қақындағы нызам хужжетлеріне әмел етилиўин тәмийинлеу мәселелері бойынша мәсләхәтшиси лаўазымы шөлкемлестирілгени жоқарыдағы пикирлеримиздің айқын мысалы.

Бүгинги күнде Республикамызда миллий тилдің абыройы, қәдир-қымбаты хәр қашанғыдан да артты. Жәмийетлік турмысымыздың барлық тараўларында – басқару хәм рәсмий қарым-қатнасықларда қарақалпақ тилинен кең пайдаланылмақта. Бул тилимизди едеде тереңирек үйрениўге, жас әўладқа үйретиўге болған зәрүрлікті бирқанша арттырды. Бүгинги күнге келип билимлендириў тараўының барлық буўынларында қарақалпақ тилин үйрениўде перзенлеримизге сөйлеу мәдениатын басқа тиллерден ажырата билген халда, сап халында қәлиплестирип, тил билиминиң жаңа жетискенліклеріне таянып, миллий грамматикалық қағыйдалар негизинде жазба хәм ауызеки сөйлеуді өсириўге қаратылған әмелий жұмыстар жолға қойылды. Усы көз қарастан ана тили сабақлары жаслар ой-өрисиниң кеңнен өсип раўажланыў сабақларына айланып бармақта. Себеби, миллий өзлікті аңлау, миллий сана сезим хәм миллий қәдириятлар хәр бир оқыўшы хәм студентлердің бәршесиниң дүньятанымына теңсиз азық беріўши, таўсылмас тийкар деп айта аламыз. Демек, инсанның ой-өрисі раўажланса тил раўажланады, оның есап-сансыз имканиятлары артады, сөйлеу мәдениатының артыўына, логикалық пикирлеу шеңбери кеңейиўине ерисиледи. Анық хәм тынық пикирлейтуғын инсан, бәршеге түсиникли хәм рәўан сөйлейди. Себеби, тил билими қарақалпақ тили бирліклериниң системалы имканиятларын ашып береді, тил арқалы белгили бир қатнасты жүзлеген усыл хәм қураллар арқалы сәўлелендириў усылларын қолланыўды үйретеди.

Ана тилиниң шексиз имканиятларынан және бири – бул жас әўладты ўатансүйиўшилиқ рухында тәрбиялауда ең нәтижели қураллардан бири екенлиги. Қарақалпақ тилиниң усы орындағы имканияты, оның бай халық ауызеки әдебияты үлгилеріне барып тақалады. Хәзирги күнде қарақалпақ фольклорының жүз томлығы баспадан шығарылды. Бундай үлкен көлемдеги мийрас пенен хеш бир халық мақтана алмаса керек. Себеби, усы көп томлықта қарақалпақ халқының

өтмиши, салт-дәстүрлери, арзыў-әрманлары, тарийхий тулғалардың қахарманлықлары миллий тиллик өзгешеликлери менен толық сәўлелениўин тапқан. Мине, усы шығармаларды оқыў, ондағы сүүретленген ўақыяларды ой-пикир тәрезисине салыў арқалы ҳәр бир қарақалпақ перзенти қәлбинде миллий мақтаныш сезимлери, ана тилине, оның әдебиятына сүйиспеншилиги артып, Ўатан деген уллы мәсканға деген муҳаббат туйғыларының елде артыўы сөзсиз. Енди тек ғана, биз, зыялы қатлам ўәкиллеринен, педагоглардан талап етилетуғын нәрсе бул мийрасларды заманәгәй усылларда келешек әўладларымыз қәлбине қуйыўдан ибарат.

Өзбекстан Республикасы Президентиниң 2019-жыл 27-июнь күнги ПҚ-4366-санлы Қарары менен ҳәкимшилик органларында, жәмийетлик шөлкемлерде, жоқары оқыў орынларында Баспасөз хаткери лаўазымының енгизилиўи жәмийетимизде қарақалпақ тилиниң қолланылыў мүмкиншиликлериниң артыўына, соның менен бирге, тилдиң тазалығына итибар қаратылыўына кең имканиятлар жаратты. Себеби, баспасөз хаткери лаўазымының енгизилиўи менен ҳәр бир мәкеме өз жәмәәтинде болып атырған жаңалықлар, тараўда жүз берип атырған реформаларды кең жәмийетшиликке ғалаба хабар қураллары ҳәм де интернет тармақлары арқалы тез ҳәм сапалы мағлыўматлар берип барыў мүмкиншилигине еристи. Ең әҳмийетлиси, енди бундай жаңалықлар тийисли тараў қәнигелери тәрепинен әмелге асырылыўы буннан алдын социаллық тармақларда көп ушырасатуғын грамматикалық ҳәм стильлик қәте-кемшиликлердиң азайыўына себепши болды.

Қарақалпақ тилиниң жоқарыда атап өткенимиздей жәмийетлик турмысымыздың барлық тараўларында, тәлим-тәрбияда кең имканиятларының бар екенлиги бизди шексиз қуўандырады, әлбетте. Бирақ, тилдиң тазалығын сақлаў, ана тилинде сөйлеў нормаларының бузылыўына жол қоймаў бағдарындағы жумысларымыз елде жеткиликсиз, алдымызда әмелге асыратуғын ўазыйпаларымыз елде көп. Өйткени, ана тилге итибар қаратыў ушын ҳәр биримиз жуўапкермиз, ең баслысы оны терең үйрениў ҳәм үйретиў мәселелери бағдарындағы жуўапкершиликти буннан былай да күшейтиў ўазыйпасын алдымыздағы ең әҳмийетли машқала деп

қарауымыз тийис.

Соның ушын, елимизде Мәмлекетлик тил сыпатында қарақалпақ хәм өзбек тилиниң гүлlep-жаснауы хәм кең түрде раўажланыуы, ең дәслеп, бүгинги күнде тәлим-тәрбия орынларының барлық буўынларында хызмет етип атырған оқытыушылар, устаз-муғаллимлердиң пидайылығына байланыслы. Демек, бүгин Қарақалпақстанда хызмет етип атырған хәр қандай зыялы инсан – хәм қарақалпақ тилиниң, хәм өзбек тилиниң тийкарғы имла қағыйдаларын пуқта өзлестирген хәм де саўатлы жазыу көнликпесине ийе болған болыуы лазым. Бул жағдай оның усы елдиң хақыйқый ўатансүйиўши пуқарасы сыпатында тек ғана еки тилге болған хұрметин ғана емес, ал, усы елге, усы журтқа болған хұрметин хәм де өз шәкиртлерине болған жоқары үлги ийеси екенлигин көрсетеди.

Бүгинги күнде қәнигелеримиз қарақалпақ тилиниң әхмийетин, оның жәмийеттеги орнын, абыройын арттырыу бойынша бир қанша жумыслар алып бармақта. Қарақалпақ тилине мәмлекетлик тил бийлиги берилиўи хаққындағы Нызам ҳарекетте, нызамда белгиленген талаплар орынланып атыр. Деген менен, ҳазирги глобалласыу шараятында заманагөй технологиялардың тез пәт пенен раўажланып баратырғанлығын есапқа алып, дыққат қаратылыуы лазым болған талаплардан, әсиресе, орынларда, қала хәм район аймақларындағы дағазалар, баннерлердиң сәўлелениўинде, жәмийетлик шөлкемлерде рәсмий ис қағазларын жүргизилиўинде қатаң талапларды енгизиў лазым. Сондай-ақ, заман талапларына сай рәўиште қарақалпақ тилин мәлимлеме-коммуникациялық технологиялар қурылмаларына еледе тереңирек енгизиў тилимиздиң дүньялық көлемде танылыуына имканият есиклерин ашары сөзсиз. Бул процести тез арада әмелге асырыўда хәр биримиздиң кеўлимизде елимизге, тилимизге болған мухаббат, пидәкерлик хәм терең жуўапкершилик сезимлериниң болыуы лазым, деген пикирдемиз.

Хәзирги ўақытта қарақалпақ тилин сырт елдерде үйрениў мәселесине де айрықша итибар қаратылып, дүньяның көплеген раўажланған мәмлекетлериндеги илим дәрғайлары, жоқары оқыў орынларында қарақалпақ тилин өз алдына тил сыпатында үйренип атырғанын мақтаныш пенен атап өтсек болады. Мәселен, Россия, Түркия, Әзербайжан, Қазақстан ҳәм Польша сыяқлы еллердиң жоқары оқыў орынларында қарақалпақ тилиниң тиллик өзгешеликлери, имканиятлары бойынша илимий изертлеў жумыслары алып барылмақта.

Сөзимиздиң жуўмағында пүткил республикамыз халқын Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институтының кең жәмәәтишилиги атынан жақынласып киятырған қутлы сөне – қарақалпақ тилине мәмлекетлик тил бийлиги берилген күн мүнәсибети менен қызғын қутлықлаймыз! Қәлбимизде ана тилимизге болған меҳир ҳасла сәнбесин!

Қувондиқ Қадиров,

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институтының Жаслар менен ислесиў мәселелери бойынша проректоры.